

Znakovi nade i tendencije beznađa u današnjem hrvatskom društvu

Ivan Cifrić, Zagreb

Sažetak

Autor polazi od teze da u svakom društvu postoje znaci nade i beznađa i da su oni povijesno i socijalno kontekstuirani. Pitanje nade i beznađa povezuje s perspektivama hrvatskog društva u kojemu postoje znakovi nade ali i beznađa. Hrvatsko društvo, kao jedno od tranzicijskih društava, nalazi se u dvama procesima što se izražavaju na stanje u društvu. To su proces globalizacije i prilagođavanja svjetskim tijekovima i proces unutarnjih preobrazbi.

Ukazuje na činjenicu da društvene promjene predstavljaju nove socijalne i duhovne izazove pojedincu i društvu, poglavito u području vrednota. Kritički se osvrće na insuficijentnost cjelovitog projekta razvoja koji može jamčiti poticaje i osužavanje nade.

Perspektive nade vidi u univerzalnim ljudskim vrednotama kulture i religije, te u pozitivnim tekovinama tradicije. Zalaže se za vrednote koje (poglavito dijalogom) jamče raznolikost, održivost i suživot (na osnovi solidarnosti, ljubavi i poštivanju drugih) pojedinaca, društvenih skupina i religija.

I. UVOD

U svakom društvu, pa i današnjem hrvatskom društvu,¹ istodobno postoje nada i beznađe. Ponekad su u ravnoteži, a ponekad prevladava jedno ili drugo, ali ne postoje društva u kojemu ih pojedinac nema. Nada je čovjekov odnos prema očekivanju da se ostvari neki cilj, a beznađe nepostojanje takvog odnosa i odustajanje od cilja. Nada u sebi sadrži

¹ Pod pojmom "današnje hrvatsko društvo" podrazumijevamo hrvatsko društvo u tranziciji.

vjerovanje u ostvarivost cilja, što u većine pripadnika društva oblikuje socijalni optimizam.

Nadu i beznađe u sociološkom smislu njihova značenja možemo prevesti terminima: perspektivno, odnosno neperspektivno. Odnose se na neke socijalne ciljeve i sadržaje koji određuju život - očekivano stanje društva u budućnosti. To znači da su nada (perspektivnost) i beznađe (besperspektivnost) kompleks sazdan od sadržaja mnogih nada pojedinaca u ostvarivanje ciljeva u nekom društvu.²

Objašnjenje nade i beznađa je tumačenje društvenog stanja, što ovisi o različitim čimbenicima. Utvrđivanje društvenih činjenica i ocjena stanja utječu na procjenu perspektiva. Teška socijalna ili duhovna stanja potiču nadu za boljitkom, a njezino ispunjenje potiče nove nade. Tako nada prati čovjekove osobne i socijalne aspiracije.

U sociologiji se pojam nada i beznađe može različito interpretirati, ovisno o stajalištu sociologije (sociologa). S metodičkog stajališta realni problemi društva kao izazovi sociologiji mogu se jednostavno a) ignorirati kao da ne postoje ili se b) može relativizirati njihovo stvarno značenje za život pojedinca i društva u cjelini. S druge strane, sociologija se prema stvarnosti može c) neutralno odnositi, tj. akceptirati ih kao predmet istraživanja bez vrijednosnog stajališta, ali se može prema njima d) angažirano odnositi, tj. aktualizirati društvene probleme, pa i vrednovati njihovo značenje za sadašnjost i budućnost društva.

U teoretskom pogledu za to je značajan osnovni konceptualni okvir shvaćanja društva, tj. odgovor na pitanje u kakvom društvu živimo, što su njegova ključna obilježja. U suvremenoj sociologiji u svijetu odgovori na to pitanje veoma su raznoliki. Sociolozi pokušavaju definirati suvremeno društvo i procese polazeći od neke varijable (pojave ili procesa) kojoj pridaju ključnu važnost za moderno društvo. Glede toga, posljednjih desetljeća susrećemo različite nazive modernog društva: "društvo rizika" (U. Beck), "društvo građana" (R.

² Primjerice, nadamo se u životni uspjeh naše djece; da će nam u 21. stoljeću biti bolje; da će bolje funkcionirati demokratske institucije društva itd.

Dahrendorf), “doživljajno društvo” (G. Schulze), “postindustrijsko društvo” (D. Bell) itd. (Pongs, 1999.).

Malo je egzaktnih istraživanja i sustavnog praćenja društvenog stanja u hrvatskom društvu. Empirijska istraživanja nade nisu provođena. Danas uglavnom prevladavaju političke ocjene medijski posredovane i “dozirane” koje utječu na svijest pojedinca, njegov optimizam ili pesimizam. Ponekad nam se učini da se u društvu sustavno proizvodi društveno beznađe. U utrci za medijskom promidžbom partikularnih interesa, tvorci takve mreže možda i nisu toga svjesni, jer o tome ne vode računa.

U povijesti socijalne misli susrećemo, kao uostalom i danas, autore s izrazitim optimizmom ili kritičkim oprezom glede društvenih perspektiva. Socijalni evolucionizam tumačenjem progresivnoga društvenog razvoja uglavnom razvija optimizam i potiče nade. Slično nalazimo i u ideologijama, iako se u njima perspektivnost često limitira na socijalne skupine ili određene ciljeve. Čovjek oblikuje nadu da će se poželjni ciljevi ostvariti, a nepoželjni da se neće ostvariti.³ Zato je pravo pitanje koji su to sadržaji prema kojima treba gajiti nadu u ostvarivanje. Odgovor na to pitanje daje konkretno društvo u konkretnim prilikama, iako su neki sadržaji univerzalni i ljudskom rodu zajednički. To znači da se radi ponajprije o vrijednostima (vrednotama), a ne materijalnim dobrima.⁴

U različitim apokalipsama što ih susrećemo u legendama i mitovima, u usmenim predajama i pisanim dokumentima starih civilizacija i religija, govori se o početku i navještanju kraja ovozemaljskoga svijeta. Tome danas treba dodati i činjenicu da su, pored sve češćih prirodnih katastrofa koje ukazuju na promjenu globalnih uvjeta života na Zemlji, na djelu razaračke snage ljudskog porijekla u obliku ratova, terorizma, različitih fundamentalizama i nasilja unutar društva koje tendencijski ukazuju na porast globalnog beznađa. Sasvim je

³ Za moguće katastrofe gajimo nadu da se neće ostvariti. No za neke događaje u sekularnom mišljenju uopće ne postoji nada, primjerice, da čovjek neće umrijeti. Izuzetak čine vjerovanja u reinkarnaciju ili kršćansko vjerovanje u uskrsnuće i Isusovu poruku: Tko u mene vjeruje, ako i umre, živjet će.

⁴ Primjerice: ljubav, sloboda, jednakost, pravda, život, dostojanstvo, mir itd.

relevantno pitanje zašto se u demokratskom društvu razvilo toliko nasilje i zašto baš demokratska društva posežu za nasiljem, a ne za demokracijom i dijalogom u ostvarivanju svojih interesa. Nije li demokracija možda postala paravan za kolektivni egoizam?⁵ Kultura nasilja nema nade niti je potiče. Nasuprot njima, u povijesti postoje mnoge sekularne i religijske poruke o mogućnostima boljega socijalnog poretka.

Na individualnoj razini nada je strukturna dimenzija vremenitosti čovjekova bića koja kapacitira njegove aktivnosti i usmjerava ih na postizanje nekih ciljeva, katkada i nedovoljno prepoznatljivih. Smještena je u sadašnjost potreba čovjekova života, ali se ispunjava tek u budućnosti, pa “transcendira” razinu želja. Smisao nade je širenje socijalnog optimizma sadašnjosti i kulture života. Želja bez nade je kratkoročna i više je osobno samozavaravanje kratkoročnim perspektivama. Postojanje nade za čovjeka znači vjerovanje u postojanje neke bolje i realne “alternative” postojećemu stanju. Ona “učvršćuje” individualno i društveno uvjerenje da će postizati neke osobne ciljeve koji nadilaze njegovo sadašnje objektivno krizno stanje nade u kakvom se ona danas nalazi, ali i u kojemu nastaje nova nada.

Na društvenoj razini nada se objektivizira u društvenim konceptima koje oblikuju društvene institucije. Obično je riječ o nekom projektu kao društvenom cilju izraženom u konkretnim socijalno-političkim programima. Religijski “nova zemlja” i “novo nebo” (Otk 21, 1), socijalno znači zahtjev za novim društvom i poretkom, za “novim čovjekom”. Glede toga, u znanosti i politici razvijaju se “nove vizije” (idućeg stoljeća: primjerice, “biotehnološko stoljeće” - J. Rifkin; ili putova: primjerice, “treći put” - A. Giddens, američki put - Bush), koje uglavnom počivaju na raspoloživim znanstveno-tehničkim resursima, a manje na moralnim načelima ili vidljivim

⁵ Primjerice, SAD se nećkaju potpisati međunarodne konvencije (u zaštiti oko-liša) po kojima bi trebali solidarno znatno financijski sudjelovati; zahtijevaju i podržavaju stvaranje međunarodnoga suda za ratne zločine, ali ako bi bili izuzeti njihovi građani; izbori za predsjednika SAD-a (2000. godine) na izvjes-tan način kompromitirali su demokraciju, jer je dovedena u pitanje volja demosa, itd. Danas na prijelazu stoljeća vjerojatno je potrebno preispitati mit o demokraciji demokratskog svijeta u ime čovječanstva i mit o svjetskom tržištu.

znacima uvjeta života na Zemlji (primjerice, “stoljeće okoliša” - Weizsäcker). To je dokaz da apsolutnu prednost imaju stvari, a ne čovjek, materija, a ne svijest, logos, a ne i patos.

No, individualna i društvena razina nade nisu uvijek sukladne, jer se ne oblikuju na isti način. Tako pojedinci mogu u jednom trenutku u visokom stupnju poduprijeti neki društveni program. U tom slučaju su pojedinačni i socijalni ciljevi društva podudarni pa se može reći da “to društvo ima nadu”.⁶ U drugom pak trenutku taj se program može smatrati nepoželjnim, jer većina pojedinaca nije uvjerena (iz različitih razloga) da odgovara njihovim osobnim težnjama. To obično izaziva stanje anomije (indikator tome može biti izborna apstinencija, iako se ona u modernom društvu oblikuje kao njegova strukturna dimenzija - “30-postotna demokracija” (Beck, 1999:117).

Sintagma “društvo ima nadu” može značiti dvoje, ovisno o tome iz kojega kuta ga procjenjujemo - procjenjuju li ga pojedinci unutar društva ili neki akteri izvan društva. Prvi će reći da postoji (ili ne) pozitivan program prihvatljiv većini članova društva i da za njih “to društvo ima (ili nema) nadu”, tj. da u njemu pojedinac i svi zajedno (ne) mogu ostvariti svoje osobne ciljeve. Unutarnja podrška članova društva bitna je za održanje društva. A da bi ona postojala, dotično društvo mora zadovoljiti i minimum njihovih očekivanja, odnosno potreba i minimum komunikacija, odnosno simboličke strukture posredovanja i komunikacije - kulture. Zato je kulturni identitet važna pretpostavka unutarnje konzistentnosti društva i njegove vizije u odnosu prema drugim društvima i svijetu.

Ovome treba dodati i interese aktera na društvenoj sceni: političkih stranaka u političkoj borbi za utjecaj, pojedinaca u povećanju privatnog vlasništva i kapitala, socijalnih skupina (većine društva) u zahtjevima za boljim položajem - općenito

⁶ Primjerice, u Hrvatskoj je nastao opći pokret na projektu nacionalne države, koji je podržala i Katolička crkva u Hrvatskoj. Time je intenzivno započeo projekt oblikovanja i očuvanja nacionalnog identiteta. Nakon tog prvog koraka započet je drugi - pitanje socijalnog identiteta, pa se današnje razlike odnose na pitanje kakvo će hrvatsko društvo biti, i na pitanje političkog identiteta, tj. odnosa prema drugim državama, regionalnim asocijacijama i globalnom društvu.

sukob interesa za što bolje političke, socijalne i materijalne pozicije.

S druge pak strane, ako se neko društvo procjenjuje iz vidika širega svijeta, može se također reći da društvo ima perspektivu i kakvu (primjerice, stajališta Europske zajednice i međunarodnih institucija: Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska organizacija za trgovinu). U prvom slučaju je riječ o članovima zajednice i njihovim aspiracijama, a u drugome o aspiracijama i očekivanjima drugih kakvo bi trebalo biti to društvo, pa sukladno tome određuju institucionalne okvire, kriterije i dinamiku njegovih promjena. Tranzicijska društva nisu više u položaju većeg izbora novog razvojnog puta, jer su ga već izabrali, pa im se pretežito izvana uvjetuje razvojni put. Hrvatsko iskustvo potvrđuje nemilosrdnost svjetskih interesa opravdavano tezom da samo unutarnja osposobljenost društva može biti "ulaznica" za nove svjetske integracije.

Ove dvije razine zanimljive su zato što se u društvu događaju procesi novih socijalnih diferenciranja pa se iz objektivne socijalne pozicije perspektive društva vide prema drugačijim kriterijima.

II. NADE I BEZNAĐA U HRVATSKOM DRUŠTVU

Hrvatsko društvo prolazi duboku unutarnju preobrazbu koja se može analizirati na povijesnoj, društvenoj (institucionalnoj) i individualnoj razini. Neke promjene su sasvim manifestne i brze, dok su neke manje vidljive i spore, ili tek u začetku. Jedno od bitnih obilježja doživljavanja tih promjena jest uvjerenje da već sama promjena donosi nešto novo za opće dobro i da se radi o promjeni koja za čovjeka znači bolji život od postojećega. Ta nada bila je osnova masovne podrške političkim i socijalnim promjenama, a polazila je od nacionalnih i religijskih vrijednosti.

Tranzicijske promjene mogu se označiti kao povijesne promjene srednjoeuropskih i istočnoeuropskih zemalja. Neke sociološke analize pokazuju da se radi o nekoliko aspekata kvalitativnih promjena. S obzirom na promjene temeljnih društvenih struktura (vlasništvo, tržište, demokracija i poli-

tički pluralizam...), možemo ih usporediti sa značenjem (Francuske) revolucije za tadašnje feudalno društvo, ali s tom razlikom što tranzicijske promjene nasljeđuju povijesno iskustvo. Konkretno, za Hrvatsku se može reći da su na djelu promjene društva iz predmodernog u moderno društvo: hrvatsko društvo (i prije demokratskih promjena) bilo je zahvaćeno procesima modernizacije; od socijalističkoga u kapitalističko društvo; od industrijskoga u postindustrijsko društvo; od nacionalnog prostora prema globalnom društvu. Demokratizacija, privatizacija i modernizacija tri su bitne točke tranzicije hrvatskog društva (Rogić, 1998.).

U teoretskom pogledu ukupni tranzicijski učinci kvalificiraju se kao “politički kapitalizam”, tj. kao “društveni tip organizacije” što se nalazi na putu od “kriminalnog kapitalizma” prema “demokratskom kapitalizmu” (Tatur, 1998:356-7).

Propast starog društva stvara nadu za novo društvo. Očekivanja tranzicijskih zemalja bila su gotovo euforično usmjerena na pozitivne učinke promjena i veoma brzu integraciju u europske i svjetske tijekove i organizacije, što se pokazalo netočnim, pa otuda i stanovito razočaranje modernim svijetom. Promjene u tranzicijskim zemljama događaju se pod utjecajem njihova povijesnog naslijeđa i socijalnog stanja i imaju vlastitu unutarnju specifičnost i dinamiku (Staniszki, 1998.), pa za njih postoje i različiti nazivi (primjerice, “revolucija svijeća”, “baršunasta revolucija” itd.), a zajednički se te promjene nazivaju tranzicija (imajući na umu prijelaz u demokratski sustav), naknadna i zakasnjela modernizacija (imajući na umu sporost i nedostatnost modernizacijskih procesa - od tehnoloških, ekonomskih, institucionalnih, vrijednosnih, itd. - u odnosu na moderna europska društva).

No, ubrzo se pokazalo da demokratske promjene ne donose samo očekivane pozitivne učinke nego i niz negativnih pojava, koje su a) posljedica utjecaja modernog zapadnog svijeta, i b) unutarnjih promjena. Spomenimo samo neke. Radikalno se promijenila slojna struktura društva. Nestali su srednji slojevi, većina stanovništva je osiromašila a enormno su se obogatili pojedinci, odnosno nekoliko postotaka stanovnika. Takav, latinskoamerički, model strukture društva nije primjeren suvremenim modernim društvima, pa ni hrvatskom

društvu. Nije upitna činjenica da postoje i veoma bogati pojedinci, nego način na koji se u kratkom roku to zbililo. Svakako da su mnogi na pošten način dospjeli do svojega velikog bogatstva, ali dio njih sigurno je to stekao na sasvim nepošten način - krađom, tajkunizacijom, koja je možda bila pravno omogućena i politički poduprijeta. Tragično je to što se pod parolom "za Hrvatsku", Hrvatska javno pljačkala, a još tragičnije što je ona danas javno postala paukova mreža zavjere šutnje. Odgovornost za takvo stanje zagrebački nadbiskup Bozanić nazvao je "griehom struktura", ali indirektno odgovornost leži i na svima nama kao svjedocima.

Radikalno se izmijenila struktura vrednota. Delegitimirana je egalitarno-kolektivistička komponenta modela vrednota (egalitarizam, društveno vlasništvo, kolektivizam), a legitimirane su vrijednosti (tržište, kompeticija, višestranačje, individualizam) i liberalno-individualna komponenta (Hillmann, 1981.). Na globalnoj društvenoj razini nastala je kriza sustava vrednota - od predmodernih, modernih do postmodernih (Cifrić, 1994:229), koja se izrazila i u oblicima kvazi-društvenosti, "amoralnom familijarizmu" (Banfield, 1958.) koji društvenost reducira na familiju i uspostavlja patrijarhalne odnose koje obilježavaju osobni odnosi i rodbinstvo prema patronu. Fragmentacija morala dovodi do "amoralnog tribalizma". No, familijarizam nema samo negativno značenje. On je kao oblik društvenosti karakterističan za neka druga društva i može biti pozitivan temelj za oblikovanje malog poduzetništva, ali, naravno, i onoga mafijaškog. Slabost svih ovih godina je u tome što se nije uspjelo sustavno isticati i vrednovati pozitivne primjere kao gospodarske, moralne, itd. uzore.

Promjenom društvenih okolnosti mijenja se čovjekovo moralno ponašanje. Oblici socijalne mimikrije zbog teških uvjeta života i preživljavanja, slijeđenje krivih moralnih uzora brzog materijalnog uspjeha bez rada, čovjekova moralna razdijeljenost na radni i blagdanski moral,⁷ društvu će poslije naplatiti svoju cijenu, posebno putem današnje mlade generacije. Odgovornost za to ne može se adresirati samo na

⁷ Dvojnost morala i poremećena solidarnost vidljivi su i na primjeru da vjernik blagdanom sudjeluje u euharistiji i prima sakrament pričesti, a u ponedjeljak je mirne duše spreman svom jučerašnjem bližnjemu dati otkaz na poslu.

neke institucije - školu ili Crkvu - nego prije svega na društvene institucije poretka. One reprezentiraju društvo kao "političku zajednicu".

Nada i beznađe oblikuju se pod utjecajem stanja svijeta. Ne treba imati iluziju da je tehnički razvijeniji svijet ujedno humaniji i bolji. On takvim izgleda jer eksternalizira moralne troškove svojih unutarnjih problema. Cijenu njegovih blagodati plaćaju nerazvijeni. Suvremeni svijet se ubrzano mijenja, što dovodi do različitih kriznih stanja - čovjeka, društva i prirode (Reheis, 1996.) koja već "postaju normalno" i trajno stanje. Teško je govoriti o stabilnom svijetu osim ako u okviru stabilnosti ne podrazumijevamo i krizu. Problem zapadne civilizacije je u tome što znade probleme, ali ne postoji suglasnost o rješenjima. Na prijelazu u 21. stoljeće ostala su nam u naslijeđu krupna neriješena pitanja (Cifrić, 2000.). Za hrvatsku to su gospodarski razvoj, socijalna stabilnost, teške posljedice u domovinskom ratu, perspektive mlade generacije itd.

Kriza nije samo negativna dimenzija ljudskog življenja i civilizacijskih promjena, koju obilježavaju ratovi i prikriveni sukobi u 20. stoljeću, različiti relativizmi (FR), sukobi između religija (Küng, 1992.) - općenito entropijski procesi. Ona je istodobno i poticaj za traganja koja obilježavaju postmodernu, a osobito traganja za smislom, za priznavanjem ne samo logosa nego i pathosa. Osobito neki sadržaji krize, kao što su socijalna, ekološka i kriza sustava rada potiču na globalni etički diskurs (Kessler, 1996.; Boff, 2000.) i globalna rješenja. Znanost kao jedna razina ljudske spoznaje, a pogotovo razmrvljena znanost (Mussmann, 1995.) može dati praktična rješenja. Bez globalne paradigme nema globalnog rješenja. To se isto tako odnosi na hrvatsko društvo koje nema svoju strategiju održiva razvoja kao poticaj napretku i nadama građana.

Za ljudsku perspektivu - sadašnjih i budućih generacija bitnu ulogu imaju sustavi vrednota. Često se ne možemo oteti dojmu da je kraj 20. stoljeća "slomio" ljudske rodne vrednote, da je nastao vakuum smisla, vakuum vrijednosti i vakuum normi (Küng, 1992:29), tj. Da je nastupila "kultura smrti" i "nekrofilija" i da su na znanstveno-tehničkim pretpostavkama nastupile nove ideologije koje određuju smjer i sukobi oko elementarnih pretpostavki i izvora života, a time i nov odnos

prema životu. Ta dramatična situacija borbe (EV, 50 i 91) izražava se i na svijest hrvatskih građana, u kojoj se prepoznaju izraženi individualizam, bezobzirnost, egoizam, smanjenje solidarnosti, ravnodušnost i općenito redukcija ljudskosti u međusobnim kontaktima, koji postaju sve formalniji i rjeđi.

Obitelj kao temeljna institucija predmoderog društva prolazi svoja nova iskušenja i promjene. Najkraće se može reći da su izražene pojave odgađanja sklapanja braka među mladima, porast nuklearne obitelji, rastave braka i život u neformalnim oblicima braka. Sve to imat će utjecaj na reproduktivnu i odgojnu ulogu obitelji i promicanje onih vrednota na kojima se i sama temelji.

No, na budućnost treba gledati optimistično, na što upućuju neke objektivne činjenice. Svijet je još uvijek bogat prirodnim i kulturnim raznolikostima. Paradigmom raznolikosti treba promovirati i u nacionalnim razmjerima: od prirodnih do kulturnih raznolikosti. Te raznolikosti su naše bogatstvo. Svijet karakterizira i porast svijesti o nužnosti globalnog zajedništva kultura, religija, nacija i etnosa, što treba vrijediti i za nas, posebice u kontekstu ekumenizma i dijaloga kao metode međusobnog približavanja. Jedno od ključnih vrijednosti je "susvijet", svijest o tome da ne postojim samo "ja" ili "mi" nego i oni "drugi" i da zajedno pripadamo europskoj i svjetskoj zajednici.

Tradicionalni nositelji stabilnih vrednota, kao što su Crkva, obitelj kao društvena skupina, škola kao institucija, danas su pred višestrukim izazovima: pred izazovima promijenjene (i promjenjive) stvarnosti naše i svjetske, i pred izazovima vlastitih promjena. Kao što se mijenja stvarnost, kojoj pripadaju institucije, uključujući i Crkvu, tako se i same institucije moraju mijenjati da bi mogle dati odgovore na te izazove, da ne zaspnu kao Isusovi učenici pred njegovo uhićenje. Položaj Crkve u društvu i odnos Crkve i države danas je bitno drugačiji nego u prijašnjem sustavu, pa se time povećava odgovornost Crkve i vjernika ne samo kao pripadnika "vjerske zajednice" nego i "političke zajednice".

Svijet u cjelini pa i hrvatsko društvo, onakvi su kakve ih vidimo putem spoznajnih i vrijednosnih kategorija. Njihovom promjenom mijenja se i pogled na društvo i njegove perspektive. Treba računati da smo na sličan način i mi sami

(hrvatsko društvo) percipirani od drugih. Perspektiva društva se dakle perceptivno konstruira (ne samo po objektivnim činjenicama) i ne ovisi o volji pojedinca, nego o akterima i njihovim interesima. Tri su ključna sektora koji utječu na društveno stanje i perspektive: državni, privatni i civilno društvo. Hrvatsko društvo iskusilo je u 20. stoljeću dominaciju jednoga od njih. U socijalizmu to je bila dominacija interesa državnog sektora i monopol jedne ideologije. Danas (s iskustvima iz prve polovice 20. stoljeća) na sceni je privatni sektor, s ideologijom neoliberalizma, a praksa je naravno bitno drugačija. Na scenu stupa i treći sektor - civilno društvo (nevladinih i neprofitnih udruga: profesionalna udruženja, udruženja građana, Crkva, javni mediji itd.). Današnje stanje može se okarakterizirati kao još neprofilirana socijalna država, mješavina svih triju sektora: suradnja države i privatnog gospodarstva s mjerama intervencije, povezanost Crkve i države, te početak utjecaja nevladina sektora.

Perspektiva nije statična kategorija. Nešto što je perspektivno i stvara pozitivan odnos prema ciljevima u jednom "trenutku", može u drugom trenutku prestati to biti. Ostvarivanje nekih ciljeva, tj. ispunjenje nade (vjerojatnosti i vjerovanja) sadržaja stvara nove poticaje nadanjima. Zato nadu treba sustavno pobuđivati (poticati): a) kao društvenu nadu - nadu cijeloga društva, tj. otvarati perspektive. Sigurno je da proklamirana teza o stotinu ili dvije stotine bogatih obitelji nije perspektivan cilj za društvo niti daje nadu svima, a pogotovo ne daje nadu nezaposlenima, jer biti nezaposlen znači biti isključen iz društva. Ali teza o otvaranju tisuća novih radnih mjesta potiče nadu u bolju budućnost; b) kao optimizam pojedinca koji je ne samo uključen u socijalne perspektive nego može na njih utjecati.

Sociološko istraživanje može pokazati da se političko-medijska konstrukcija hrvatskog društva bitno razlikuje od stvarnosti, jer je to samo jedan sloj društvene zbilje, koji pretendira postati cijela istina. Kada se "pretjera" u takvoj "istinitosti", u kojoj se samopercepcija nekih političkih-medijskih aktera predstavlja kao puni sadržaj društva, slijede krize i smjene političkih aktera.

Jesmo li dovoljno spremni za slobodu odgovornosti, oblikovanje i ostvarenje nade? U odgovoru na to pitanje mogu

se razlikovati dva pristupa: prvi pristup je u očekivanju da se mijenjaju drugi (društvo u cjelini); drugi da svatko sebe mijenja ne očekujući najprije promjene drugih. Čovjek kao biće sporo se mijenja, što dokazuju oblici ponašanja plemenskog i modernog čovjeka. U posljednjih desetak tisuća godina čovjek je radikalno promijenio okoliš i sebi ga prilagodio, bez pomisli da mora i sebe prilagoditi nekim prirodnim uvjetima. Promjene u čovjekovu ponašanju nastaju iskustvenim znanjem i učenjem novoga. Nažalost, čovjek zaboravlja na vrijednost iskustva i na univerzalne norme, bez obzira kako one bile definirane u pojedinim kulturama, pa tako i u tradiciji hrvatskoga društva. Uključivanje u globalizacijske procese i prihvaćanje vrijednosti “raznolikosti”, “održivosti” i “suživota”, pretpostavlja respekt prema tradiciji i njezinim vrijednostima kao dijelu nacionalnog identiteta. Jer, tradicija je sačuvani napredak, sve ono što je bilo vrijedno, akumulirano je u njoj i pruža neke argumente za kritiku negativnih posljedica globalizacije i modernizacije.

Čovjek mora biti spreman na promjene, ali i na one neugodne i nepoželjne koje sam proizvodi. To podrazumijeva i osobnu žrtvu. Nema nade bez toga, jer je žrtva sastavni dio nade i objektivnih perspektiva. To se odnosi prije svega na vjernika (jer se on odnosi prema žrtvi kao prema sakralnom činu, a ne kao prema činu rizika). No, promjena kao takva, koja je postala indikatorom napretka u modernom društvu, mora proći sud “vrednujućeg razuma”, a ne samo “tehnokratskog razuma” kao izraza tehničke racionalnosti koja sve više prevladava i u hrvatskom društvu.

III. ZAKLJUČNO

Prijelaz iz dvadesetoga u dvadeset prvo stoljeće i novo tisućljeće otvara diskurs o perspektivama čovjeka i čovječanstva u kontekstu porasta socijalne i ekološke krize, te globaliziranja negativnih posljedica razvoja modernog društva. Diskurs se odnosi ponajprije na problem vizija budućnosti i nade za zajedništvo raznolikih kultura, religija i nacija i na pitanje kako očuvati njihovu raznolikost putem identiteta i zajedništvo putem globaliteta. Pred tim izazovima stoji i današnje hrvatsko društvo.

Ako bismo sumirali zadanu temu: znakovi nade i tendencije beznađa u današnjem hrvatskom društvu, mogli bismo reći da postoje eksterne i interne okolnosti kao kontekstualan okvir u kojemu djeluju različiti konteksti čimbenici, tj.:

- da se nada i beznađe reflektiraju iz konteksta (pozitivnih i negativnih posljedica) globalnih modernizacijskih promjena kojima podliježe hrvatsko društvo (s jedne strane demokracija, pravna država... a s druge, nasilje, egoizam...);

- da ljudske nade i beznađa u hrvatskom društvu ovise o konkretnim društvenim perspektivama i njihovoj socijalnoj konstrukciji u kojoj važnu ulogu imaju različiti institucionalni akteri, a osobito građani i razvoj *civil society*;

- da u hrvatskome društvu postoje neke vrijednosne konstante nade utemeljene na univerzalnim ljudskim vrijednostima, koje promiče prosvjetiteljska tradicija, religija kao i kumulirano kolektivno iskustvo tradicije. To iskustvo nas poučava da je promicanje nade istodobno proces svladavanja beznađa mirnim putem.

Nada kao oblikovani individualni odnos prema očekivanim sadržajima, potencijalnoj stvarnosti, u sebi implicira vrednote: optimizam, odgovornost, etičnost i moralnost. Etičnost pojedinca u smislu postojanosti i čvrstine načela kojih se drži (slobode, dostojanstva, ljubavi...), a moralnost u smislu uvažavanja konkretnih društvenih normi (solidarnosti, pravednosti, jednakosti...).

Odgovor na klasično pitanje čemu se imamo nadati ovisi o svakom pojedincu i njegovu angažmanu kao građaninu u oblikovanju poželjnog društva. Bez čovjeka i njegova utjecaja na društvena zbivanja nema nade, a bez nade ni budućnosti, jer nada je aktivan čovjekov odnos u društvu koje se stvara, a to treba biti antiautoritarno društvo. Autoritarizam i zlouporebe političke moći najveći su neprijatelji nade i društvenih perspektiva.

SIGNS OF HOPE AND TENDENCIES OF HOPELESSNESS IN
CONTEMPORARY CROATIAN SOCIETY

Summary

The author takes as a starting point the thesis that in every society there are signs of hope and hopelessness and that they are historically and socially contextualized. He relates the question of hope and hopelessness to the prospects of Croatian society in which there are signs of hope but of hopelessness as well. Croatian society, being one of transition societies, finds itself in two processes that reflect on the situation in society. These are the process of globalization and adjustment to the world trends and the process of internal transformations.

He points out the fact that social changes represent new social and spiritual challenges for an individual and society, mainly in the sphere of values. He takes a critical look at the absence of an integral project of development which could guarantee encouragement and reanimation of hope.

He can see the prospectives of hope in universal human values of culture and religion as well as in the positive achievements of tradition. He pleads for the values which (mainly through dialogue) guarantee the variety, sustainability and coexistence of (on the basis of solidarity, love and respect of others) individuals, social groups and religions.

Literatura:

- Banfield, E., *The Moral Basis of a Backward Society*, Glencoe, 1958.
- Beck, U. (1999). *Schöne neue Arbeitswelt, Vision: Weltbürgergesellschaft*, Frankfurt- Campus, 1999.
- Boff, L., *Ethik für eine neue Welt*, Patmos Verlag, Düsseldorf, 2000.
- Cifrić, I., *Napredak i opstanak*, HSD i Zavod za sociologiju, Zagreb, 1994.
- Cifrić, I., *Moderno društvo i svjetski etos. Perspektive čovjekova nasljeđa*, HSD i Zavod za sociologiju Zagreb, 2000.

- Evangelium vitae*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.
- Fides et ratio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
- Giddens, A., *Treći put*, Politička kultura, Zagreb, 1999.
- Hillmann, K.-H., *Umweltkrise und Wertwandel. Die Umwertung der Werte als Strategie des Überlebens*, Frankfurt, 1981., Peter D. Lang.
- Kessler, H., *Ökologisches Weltethos im Dialog Kulturen und Religionen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996.
- Küng, H., *Projekt Weltethos*, Piper, München-Zürich, 1992.
- Musmann, F., *Komplexe Natur - Komplexe Wissenschaft*, Leske & Budrich Opladen, 1995.
- Pongs, A., *In welcher Gesellschaft leben wir eigentlich?* Dilemma Verlag, München, 1999.
- Reheis, F., *Die Kreativität der Langsamkeit. Neuer Wohlstand durch Entschleunigung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996.
- Rifkin, J., *Biotehnoško stoljeće*, HSD, Jesenski & Turk, Zagreb, 1999.
- Rogić, I. (1998). *Tranzicija i modernizacija u Hrvatskoj: likovi i kontekst*, u: Rogić, I., Zeman, Z. /ur/. Privatizacija i modernizacija, Zbornik, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, 1998.
- Staniszki, J. (1998). *Postkommunismus. Versuch einer soziologischen Analyse*, Prokla, 28(3), str. 375-394.
- Tatur, M. (1998). *Ökonomische Transformation, Staat und moralische Ressourcen in den post-sozialistischen Gesellschaften*, Prokla, 28(3), str. 339-374.
- Weizsäcker, E. U. von (1999), *Das Jahrhundert der Umwelt*, Frankfurt/New York: Campus.